BÖLÜM 2

Din Sosyolojisi Açısından Eğitim ve Din

Fatih YILDIRIM [1]

1. GİRİŞ

Eğitim ve din, insanlık tarihi boyunca bireyler, gruplar ve toplumların şekillenmesinde merkezi roller üstlenmiş iki temel kurumdur. Hem bireylerin/toplumların kimlik ve değer oluşumunda hem de toplumsal düzenin devamında önemli işlevlere sahiptirler. Eğitim, toplumsal normların, değerlerin ve kültürün aktarılmasında birincil araç olarak görülürken, din ise kutsallık temelli inanç sistemleri ve eylemleri aracılığıyla bu süreçleri destekler veya dönüştürür.

Sosyoloji ve din sosyolojisinin kurucu babaları, eğitim ve dinin birbirini nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü konusunda sosyoloji anlayışlarına göre farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Emile Durkheim, eğitim ve dini toplumsal düzenin korunmasında tamamlayıcı unsurlar olarak görmüş ve bu iki kurumun toplumsal ahlaki değerleri aktarmadaki işlevlerini vurgulamıştır.[2] Max Weber ise dinin ahlaki/etik değerlerinin eğitim ile ilişkisine temas etmiş, özellikle Kapitalizm-Kalvinizm ilişkisinde Protestanların eğitim durumunu diğer mezhep ve din mensuplarından ayırıcı bir vasıf olarak öne sürmüştür.[3] Öte yandan Karl Marx, bir yönüyle hem eğitimi hem de dini toplumsal eşitsizlikleri ve sınıf yapılarını sürdürmek için kullanılan araçlar olarak değerlendirmiş; diğer yönüyle eğitimin işçi sınıf bilincine kaynaklık teşkil etmesi adına ona önemli işlevler yüklemiştir.[4]

[1] Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi AD., fatih.yildirim@deu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7772-2050.

[2] Andrew K. Ottoway, *"The Educational Sociology of Emile Durkheim"*, British Journal of Sociology, 6(3), ss. 215-216, 1955

[3] Max Weber, *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. (çev. T. Parsons),* London: Unwin Hyman, s. 5-6, 1920 (1989).

[4] Glenn Rikowski, *"Marx and the Education of the Future"*, Policy Futures in Education, 2(3-4), ss. 567-

Böylesine farklı kuramsal yaklaşımlar, eğitim ve dinin birbirini nasıl etkilediğini, toplumsal hayatta nasıl bir etkileşim içinde olduklarını daha geniş bir sosyolojik perspektiften anlamamıza, açıklamamıza ve yorumlamamıza katkı sağlar.

Eğitim ve din arasındaki ilişki çok eskilere dayanmaktadır. Öyle ki tarih boyunca, dini kurumlar sistematik eğitimin temel sağlayıcıları ve ana kaynakları olmuştur. Orta Çağ Avrupası'nda üniversitelerin kurulması, Hıristiyanlık temelli eğitim anlayışının bir yansımasıdır. Aynı şekilde, İslam medreseleri ve Budist manastırları da dini eğitimle seküler/gündelik yaşam bilgisini harmanlayan etkin ve önemli öğrenim merkezleri olarak öne çıkmıştır.[5] Ancak, Aydınlanma dönemi ile birlikte "*Seküler Eğitim*" anlayışının gelişmesi, dini ve eğitimi birer rakip kurum haline getirmiştir. Sekülerleşme süreci, özellikle Batı dünyasında dini etkilerin eğitim sistemlerinden dışlanmasına yol açmış, bilimsel bilgiye dayalı bir eğitim modelinin ön plana çıkmasını sağlamıştır.[6]

Bugün eğitim ve din arasındaki ilişki, hem işbirliği hem de çatışma ekseninde şekillenmektedir. Bir yandan, eğitim dini sosyalleşme süreçlerini destekleyerek dini kimlikleri ve aidiyeti güçlendirirken, diğer yandan seküler eğitim modelleri, dini öğretileri eleştiren veya dışlayan yaklaşımlar sergileyebilmektedir. Bu durum, özellikle dinler arası hoşgörü, LGBTQ+ haklarının müfredatta ele alınışı veya evrim teorisi ve yaratılışçılık gibi tartışmalı konular ekseninde toplumlarda kutuplaşmalara yol açabilmektedir.[7] Öte yandan, eğitim ve din ilişkisi ve irtibatı, bireylerin toplum içerisinde estetik, etik ve ruhsal duyarlılık kazanmalarıyla günümüz din ve kültür açısından çoğulcu toplum yapısının sürdürülmesinde olumlu işlevler sergileyebilmektedir.[8]

Bu kısa girişten hareketle; bu bölümde, din sosyolojisinin sunduğu teorik çerçeveler ışığında eğitim ve din arasındaki ilişki ele alınacaktır. Bu bağlamda, hem tarihsel süreçler hem de çağdaş toplumsal dinamikler incelenecek, din ve eğitimin toplumsallaşma, toplumsal uyum ve kültürel yeniden üretim süreçlerindeki rolleri değerlendirilecektir. Sonuç olarak bu analiz, din sosyolojisinin temel ku-

568, 2004.

5 Hilde de Ridder-Symoens, *A History of the University in Europe: Volume 1, Universities in the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press, ss. 7-8, 1992.

6 James Arthur, *"Secular Education and Religion,"* The Oxford Handbook of Secularism, New York: Oxford University Press, s. 402, 2017.

7 Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age* (3. Baskı), Routledge, s. 16-31, 2014. https://www.perlego.com/book/1607744.

8 Nel Noddings, *"Educational Leaders as Caring Teachers,"* School Leadership and Management, 26(4), s. 339, 2006.

ramsal yaklaşımlarına kısaca yer vererek, eğitim ve dinin nasıl birlikte çalışabileceği ya da çatışabileceği üzerine bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim ve din, sosyolojinin en temel inceleme alanlarından ikisini oluşturur. Bu iki kavram, bireylerin toplumsallaşma süreçlerini şekillendiren, toplumsal düzeni sürdüren ve kültürel değerleri yeniden üreten sosyolojik kurumlar olarak önemli işlevlere sahiptir. Din sosyolojisi bakış açısından, bu iki kurum arasındaki etkileşim, kuramsal, kavramsal ve tarihsel bağlamlar içinde anlamlandırılır. Biz de burada, kısaca bu bağlamları göstermek istiyoruz.

2.1. Eğitim ve Dinin Tanımları

Eğitim, genellikle bilgi, beceri, değer ve normların sistematik olarak aktarılmasını ifade eder. *Eğitim, bireylerin toplumsal bağlamda kimliklerini ve rollerini öğrenmelerini sağlayan bir süreçtir.* Sosyolojik açıdan, eğitim hem bireysel hem de kolektif bilinç oluşumunda etkili bir araçtır. Modern toplumlarda o, özellikle okullar gibi kurumsal yapılar içinde gerçekleşir. Okullar, yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal rollere hazırlanmasını sağlayan toplumsallaşma araçlarıdır.[9]

Din ise kutsallık, aşkınlık ve manevi deneyimlere dayalı bir inanç ve pratikler sistemi olarak tanımlanır. "Doğaüstü, aşkın, kutsal olanla kurulan bağ neticesinde oluşan çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip, ahlaki öğeler barındıran inançlar ve ibadetler bütünüdür."[10] Emile Durkheim, *dini kutsal olanla ilgili inançlar ve ritüeller sistemi* olarak açıklamış ve toplumsal uyumun sağlanmasındaki rolünü vurgulamıştır. Max Weber ise dini, *bireylerin eylemlerini yönlendiren ahlaki değerler ve inançlar sistemi* olarak ele almıştır. Bu bağlamda, dinin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi kadar bireylerin davranış ve kimlik oluşumundaki rolü de dikkat çeker.[11]

Eğitim ve din arasındaki ilişki; kimlik oluşumu, kültürel yeniden üretim ve toplumsal uyum süreçleri açısından sosyolojik anlamda kritik bir öneme sahip-

[9] Peter Jarvis (Ed.), *The Theory and Practice of Teaching. New York,* NY: Routledge, ss. 28-37, 2006 (2. Baskı).

[10] Mehmet C. Şahin, *Kavram Atlası: Din Sosyolojisi I,* Ankara: Gazi Kitabevi, s. 3, 2020.

[11] Emine Öztürk, & Niyazi Akyüz, *"Din Sosyolojisi: Tarihi, Ortaya Çıkışı, Oluşumu ve Gelişim Süreci ve Teorileri",* Emine Öztürk (Ed.), Din Sosyolojisi, Ankara: Akademisyen Kitabevi, ss. 12-15, 2020.

tir. Eğitim, çoğu zaman dini değerlerin aktarılmasında bir araç olarak kullanılırken, din ise eğitimin içerik ve amaçlarını şekillendirebilir.

2.2. Din Sosyolojisinde Teorik Temeller

Din sosyolojisi, eğitim ve din arasındaki ilişkiyi anlamak, açıklamak ve yorumlamak için temel kuramsal çerçeveler sunar. Bunlar, klasik sosyologların çalışmalarına dayanmakla birlikte, çağdaş yaklaşımlarla da desteklenmiştir.

Emile Durkheim, dinin toplumsal uyumun korunmasındaki işlevine odaklanmıştır. Ona göre, din ve eğitim, kolektif bilinç oluşturma sürecinde tamamlayıcı bir role sahiptir. Başka deyişle, eğitimin temel amacı, bireylerin toplumsal birliğe katkıda bulunmalarını sağlayacak ahlaki değerleri öğrenmeleridir. Din ise, bireylerin bu değerleri içselleştirmesine yardımcı olan ritüel ve semboller aracılığıyla toplumsal bağları güçlendirir. Durkheim'a göre, modern eğitim kurumları, dinin toplumsal düzeni koruma işlevini devralmıştır. Örneğin, okullardaki törenler ve ritüeller, dini uygulamaların işlevlerini yansıtır ve bireylerin kolektif değerleri öğrenmesine katkıda bulunur.[12]

Max Weber, dinin toplumsal yapıların şekillenmesindeki rolüne odaklanmıştır. Özellikle Protestan ahlakının, modern kapitalist toplumların eğitim sistemlerini karşılıklı nasıl etkilediğini incelemiştir. O, Protestan ahlakının, bireylerin meslek etiği ve eğitimde başarı odaklı bir anlayışı benimsemelerini teşvik ettiğini ve özellikle modern devlette bürokrasi içerisinde eğitimin belirleyici bir unsur olduğunu öne sürmüştür.[13]

Karl Marx, dini ve eğitimi ideolojik kontrol araçları olarak değerlendirmiştir. Ona göre, din, toplumdaki eşitsizlikleri meşrulaştıran bir afyondur ve eğitim, bu eşitsizliklerin yeniden üretilmesine katkı sağlar. Marx, özellikle dini eğitim kurumlarının, egemen sınıfların ideolojilerini yayma işlevine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, eğitim ve din, toplumsal değişimden ziyade mevcut statükonun korunmasında birer araç olarak işlev görür.[14]

Din sosyolojisinde çağdaş yaklaşımlar, sekülerleşme ve çoğulculuk gibi kavramları merkeze alır. *Peter Berger*, ilk dönem çalışmalarında modern toplumlar-

[12] Gökçen Çatlı Özen, "Öncü Sosyologlar ve Eğitim", Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.) *Eğitim Sosyolojisi,* Kars: Ertem Kafkars Yayıncılık, ss. 41-43, 2022.

[13] S. Srinivasa Rao & Smriti Singh, "*Max Weber's Contribution to the Sociology of Education: A Critical Appreciation,*" Contemporary Education Dialogue, 15(1), ss. 73-92, 2018.

[14] Glenn Rikowski, "Marx and the Education of the Future", ss. 568-570.

da dinin toplumsal hayattaki nüfuzunu kaybetmesi olarak sekülerleşme sürecine dikkat çekmiştir. Buradan hareketle ona göre sekülerleşme, dini kurumların eğitim üzerindeki etkisini azaltmış ancak bu durum dini hareketlerin yapısal ve teşkilat sistemlerinde yaşanan dönüşümlerle özel ve öznel dindarlık tipleri bağlamında dini kurumların eğitimle ilişkisinde yeni bir süreci beraberinde getirmiştir.[15]

Din sosyolojisi açısından eğitim ve din arasındaki etkileşim, hem işbirliği hem de çatışma dinamiklerini birlikte içerir. Dini eğitim, toplumsal değerlerin aktarılmasında etkili bir araçtır. Ancak seküler eğitim modelleri, dini değerleri dışlayarak bu ilişkiyi gerilimli hale getirebilir. Bu durum, özellikle çok kültürlü toplumlarda daha belirgin bir hal alır.[16] Bu noktada çağdaş dönem sosyologlarından Pierre Bourdie'nın katkıları yadsınamayacak derecede önemlidir.

Pierre Bourdieu, özellikle kültürel sermaye ve habitus kavramlarıyla, eğitim ve din arasındaki ilişkiyi anlamada önemli katkılar sunar. Onun çalışmaları, eğitim ve dinin toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesindeki rolünü vurgulayarak, bu iki kurumun etkileşimini daha geniş bir bağlama oturtmamıza olanak tanır. Pierre Bourdieu'nün teorik çerçevesi, eğitim ve dinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini analiz etmek için güçlü bir araç sunar. Bourdieu'ye göre, hem eğitim hem de din, kültürel sermayenin birikimi ve aktarımı yoluyla toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde merkezi bir rol oynar. Eğitim, genellikle egemen sınıfın kültürel sermayesini koruma ve genişletme aracı olarak işlev görürken, din de bu sürece destek olabilir. Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı, bireylerin toplumsal alanlarda rekabet edebilme kapasitesini belirleyen bilgi, beceri ve kültürel alışkanlıkları ifade eder. Bu bağlamda, dini eğitim kurumları, belirli bir kültürel sermayeyi aktararak bireylerin toplumsal konumlarını belirlemede etkili olabilir. Örneğin, Hıristiyanlık temelli bir özel okul, öğrencilerine yalnızca akademik bilgi değil, aynı zamanda dini normlar ve ahlaki değerler yoluyla belirli bir habitus kazandırır. Habitus, bireylerin sosyal çevrelerinden edindikleri değerler, davranış kalıpları ve algılar bütünüdür. Bourdieu, habitus'un eğitim ve din aracılığıyla biçimlendirildiğini belirtir. Dini eğitim kurumları, bireylerin dünya görüşlerini şekillendiren bir habitus inşa eder ve bu süreç, onların toplumsal alandaki pozisyonlarını etkiler. Örneğin, bir medresede eğitim gören bir birey, dini bir habitus geliştirirken, seküler bir okulda eğitim

[15] Peter Berger, "Religious Institutions", Sociology: An Introduction (Ed. Neil J. Smelser), New York, NY: John Wiley & Sons, ss. 303-347, 1973

[16] Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

alan birey farklı bir değerler setiyle donatılabilir. Bourdieu'nün "alan" kavramı, eğitim ve dinin karşılıklı olarak nasıl bir etkileşim içinde olduğunu açıklamada önemli bir araçtır. Eğitim ve din, kendi özgül mantıklarına sahip olan farklı toplumsal alanlardır, ancak bu alanlar arasında sıklıkla gerilimler yaşanır. Örneğin, seküler eğitim sistemleri ile dini normların çatıştığı durumlar, farklı alanların rekabeti olarak değerlendirilebilir. Bourdieu, hem eğitim hem de dinin, toplumsal eşitsizliklerin doğal ve meşru gösterilmesinde nasıl bir işlev gördüğünü ele alır. Özellikle dini okullarda sunulan eğitimin, egemen sınıfın kültürel sermayesini pekiştirdiği ve alt sınıfların hareket alanını kısıtladığı savunulabilir. Bu durum, eğitim ve dinin mevcut statükoyu sürdürmede nasıl birlikte çalıştığını anlamamıza yardımcı olur.[17]

3. Tarihsel Arka Plan: Eğitim ve Dinin Tarihsel Etkileşimi

Eğitim ve din arasındaki ilişki, tarih boyunca toplumların sosyal, kültürel ve politik yapısını şekillendiren güçlü bir bağ oluşturmuştur. Tarihi süreçte dini kurumlar, eğitimin temel sağlayıcıları olmuş ve toplumsal değerlerin aktarılmasında kilit rol oynamıştır. Ancak Aydınlanma ve modernleşme süreçleriyle birlikte sekülerleşme eğilimleri bu ilişkiyi dönüştürmüştür.

Tarihi boyunca eğitim, büyük ölçüde dini kurumlar tarafından şekillendirilmiş ve yürütülmüştür. Orta Çağ Avrupa'sında kiliseler, eğitimin temel sağlayıcısı konumundaydı. Avrupa'nın en eski üniversiteleri olan Oxford ve Bologna, Hristiyan teolojisine dayalı bir müfredat sunuyordu. Öyle ki, üniversiteler yalnızca akademik bilginin değil, aynı zamanda dini inançların aktarımında kilit rol oynayan kurumlar haline gelmişti.[18] Benzer bir şekilde, İslam dünyasında medreseler, hem dini hem de seküler eğitimin (gündelik hayat bilgisi) bir arada sunulduğu kurumlar olarak işlev görmüştür. Medreselerde Kur'an eğitiminin yanı sıra matematik, astronomi ve tıp gibi bilimler de öğretilmiştir. Örneğin, İbni Sina ve Farabi gibi İslam düşünürlerinin çalışmaları, dini ve seküler bilginin harmanlanmasının bir sonucu olarak da yorumlanabilir.[19]

Tüm bunlarla birlikte; Aydınlanma Çağı, eğitim ve din arasındaki ilişkinin değişmeye başladığı önemli bir dönemdir. Bu dönemde akılcılık, bilim ve birey-

[17] Terry Rey, *Bourdieu on Religion,* Routledge, ss. 39-56, 2014. https://www.perlego.com/book/1559969

[18] Hilde de Ridder-Symoens, *A History of the University in Europe: Volume 1, Universities in the Middle Ages.*

[19] George Makdisi, *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West,* Edinburgh: Edinburgh University Press, ss. 86-87, 1981.

sel özgürlük vurgusu, eğitimin sekülerleşme sürecini hızlandırmıştır. Bilimsel bilgiye dayalı bir eğitim anlayışı gelişmiş ve dini dogmalar, bu süreçte sorgulanır hale gelmiştir. Dinin toplumsal hayat üzerindeki etkisinin azalmasıyla birlikte eğitim, dini öğretilerin dışında bir bilgi üretim alanı haline gelmiştir. Bu süreç, özellikle Batı Avrupa'da belirgin hale gelmiştir.[20] Örneğin, Fransa'da 19. yüzyılda yapılan eğitim reformları, eğitimin tamamen seküler temellere oturtulmasını hedeflemiştir. *Jules Ferry Kanunları* olarak bilinen bu reformlarla, dinin okullardan çıkarılması ve bilimsel bilginin merkeze alınması sağlanmıştır.[21]

Ancak, sekülerleşme süreci yalnızca Batı ile sınırlı kalmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da Tanzimat Dönemi'yle birlikte modern eğitim kurumları oluşturulmuş ve bu okullarda dini derslerin ağırlığı azalmıştır. Tanzimat Fermanı (1839) sonrasında kurulan modern okullar, geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra matematik ve fen gibi seküler derslere de yer vermiştir. Bu durum, modernleşme çabalarının bir parçası olarak eğitimin sekülerleşmesini sağlamıştır.[22]

Modern döneme geldiğimizde, eğitim ve din arasındaki ilişki, sıklıkla gerilimli bir karakter kazanmıştır. Seküler eğitimin yükselişi, dini değerlerin ve dini içerikli müfredatın geri planda kalmasına neden olmuş, bu durum toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır. Örneğin, ABD'de "yaratılışçılık" ve "evrim teorisi" arasındaki müfredat tartışmaları, bu gerilimin en somut örneklerinden biridir. Apple'a göre seküler eğitimin yükselişi, dini gruplar arasında bir tehdit algısı yaratmış ve bu da eğitim müfredatında ideolojik çatışmalara yol açmıştır.[23]

Diğer yandan dini okullar, modern eğitim sistemlerinde varlıklarını sürdürmüş ve seküler sistemlerle paralel şekilde çalışmaya devam etmiştir. Özellikle Birleşik Krallık'taki inanç temelli okullar, ulusal müfredatla birlikte dini öğretileri bir arada sunarak eğitimde çeşitlilik sağlamaktadır.[24] Bu durum, din ve eğitim arasındaki ilişkinin modern toplumlarda çok boyutlu bir karakter kazandığını göstermektedir.

Eğitim ve dinin tarihsel etkileşimi, toplumsal değişim süreçlerinin dinamik-

[20] James Arthur, *"Secular Education and Religion"*.

[21] Barnett B. Singer, *"Jules Ferry and the Laic Revolution in French Primary Education",* Paedagogica Historica, 15(2), 406-425, 1975. https://doi.org/10.1080/0030923750150204

[22] Selçuk Akşın Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839–1908: Islamization, Autocracy and Discipline,* Leiden: E. J. Brill, ss. 24-29, 2001.

[23] Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

[24] Robert Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality,* Routledge, ss. 39-45, 2013. https://www.perlego.com/book/1620864.

lerini anlamada önemli ipuçları sunar. Dini kurumlar, tarih boyunca eğitimin temel sağlayıcısı olarak rol oynarken, sekülerleşme süreci bu ilişkiyi dönüştürmüş ve eğitimde yeni paradigmalara yol açmıştır. Modern dönemde eğitim ve din arasındaki gerilimler, bu iki kurumun toplumsal yapılar üzerindeki etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, tarihsel arka plan, eğitim ve dinin karşılıklı etkileşimlerini anlamak için vazgeçilmez bir perspektif sunmaktadır. Bir yönüyle sosyolojik bakış, başka deyişle eğitim ve din ilişkisinde ortaya çıkan sosyolojik yaklaşım ve kuramlar, tarihsel sürecin izlerini belli açılardan taşımaktadırlar.

4. Kuramsal Yaklaşımlar

Eğitim ve din arasındaki ilişki, toplumsal yapılar üzerindeki etkileri bakımından hem işlevsel hem de çatışmacı özellikler taşır. Sosyolojide bu ilişkiyi anlamak için farklı kuramlar geliştirilmiştir. İşlevselci yaklaşım, eğitim ve dinin toplumsal düzeni ve uyumu koruma işlevine odaklanırken, çatışma teorisi bu iki kurumun eşitsizlikleri nasıl pekiştirdiğini analiz eder. Ayrıca sembolik etkileşimcilik ve postmodern kuramlar, mikro düzeyde kimlik oluşumuna ve bu iki kurumun çağdaş toplumlardaki dönüşümüne dair önemli açıklamalar sunar. Şimdi, eğitim ve dinin birbirini nasıl etkilediğini anlamak için bu kuramlar kısaca ele alınacaktır.

İşlevselci yaklaşımda, eğitim ve dinin toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği içinde çalıştığı varsayılır. Bu kuramın önde gelen temsilcileri, bu iki kurumun kolektif bilinç oluşturmadaki rollerine dikkat çekmiştir. Onlara göre; eğitim, ahlaki değerleri bireylere aktararak toplumsal uyumu sağlar. Din ise, ritüeller ve inanç sistemleri aracılığıyla bireylerin topluma bağlılık duymasını teşvik eder. Başka deyişle, din ve eğitim, bireyleri toplumsal yaşamın gerekliliklerine adapte etmek için kullanılan temel araçlardır. Örneğin, okullarda düzenlenen törenler ve ulusal marş gibi semboller, dini ritüellerin işlevine benzer bir şekilde kolektif bilinç oluşturur. Bu durum, modern eğitim sistemlerinin dinin geleneksel rolünü devraldığını göstermektedir. Ayrıca eğitim, toplumsal yapının devamını ve sürekliliğini sağlayan *ahlaki eğitimi* (toplumsal yaşam kuralları) gerçekleştiren bir araç olarak görülür. Sonuç olarak işlevselci eğitim kuramında esas olan bireyin toplum için geliştirilmesi, bilgi ve beceri sahibi olmasıdır.[25]

[25] Yaşar Zorlu, "Sosyolojide Eğitim Kuramları", Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.) *Eğitim Sosyolojisi,* Kars: Ertem Kafkars Yayıncılık, ss. 58-61, 2022.

Çatışma kuramı, eğitim ve dinin toplumsal eşitsizlikleri pekiştirdiğini savunur. Karl Marx'a göre, din, egemen sınıfların çıkarlarını korumak için kullanılan bir ideolojik kontrol aracıdır ve bu işlev, eğitim yoluyla da sürdürülür. Eğitim, özellikle sınıf farklılıklarını doğal ve meşru göstererek mevcut sınıfsal düzenin korunmasında etkili bir araç haline gelir. Marx, din, halkın afyonudur derken, onun eğitimle olan ilişkisine de bir şekilde dikkat çekmiştir. Dini eğitim, mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırırken, bireyleri pasifleştirir ve eleştirel düşünme yetilerini sınırlar. Çatışma kuramcıları, dini eğitimin cinsiyet, sınıf ve etnik köken gibi alanlarda da eşitsizlikleri pekiştirdiğini öne sürer. Örneğin, bazı dini okullarda kadınların eğitime erişiminin kısıtlanması veya farklı mezheplerin marjinalize edilmesi bu duruma örnek gösterilebilir.[26] Modern eğitim sistemlerindeki eşitsizlikler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Mesela Apple, eğitim müfredatının egemen sınıfların değerlerini yansıttığını ve bu durumun dini içerikli eğitimde de görüldüğünü belirtir. Örneğin, ABD'de yaratılışçılık ve evrim teorisi tartışmaları, eğitimin ideolojik bir araç olarak kullanılmasının somut örneklerinden birisidir.[27]

Sembolik etkileşimcilik, eğitim ve dinin bireyler arası mikro düzeydeki etkileşimlerini analiz eder. Bu yaklaşım, bireylerin kimliklerini nasıl oluşturduklarını ve bu süreçte eğitim ile dinin nasıl bir rol oynadığını *anlamaya* çalışır. Özellikle semboller, ritüeller ve dil, bu iki kurumun bireyler üzerindeki etkisini anlamada önemli bir araçtır. Örneğin, okullarda dini sembollerin kullanımına dair tartışmalar, eğitim ve dinin mikro düzeydeki etkileşimlerini anlamak için kritik bir alan sunar. Bacquet, dini kıyafetlerin ve sembollerin eğitim kurumlarında hem kapsayıcı hem de dışlayıcı etkiler yaratabileceğini belirtmiştir. Bir öğrenci için dini bir sembol, kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendirirken, farklı inançlardan öğrenciler için bir dışlanma kaynağı olabilir.[28] Bu kuram, bireylerin eğitim ve dini kurumlar içindeki günlük etkileşimlerini anlamada önemli bir araçtır. Örneğin, bir okul ortamında dinler arası etkileşimlerin nasıl şekillendiğini veya bireylerin dini ritüellerle eğitim süreçlerini nasıl uyumlu hale getirdiğini incelemek, bu bağlamda sembolik etkileşimciliğin üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir.[29]

---

[26] Yaşar Zorlu, *"Sosyolojide Eğitim Kuramları", s*s. 62-64.

[27] Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

[28] Sylvie Bacquet, *"Religious Symbols and the Making of Contemporary Religious Identities",* R. Sandberg (Ed.) Religion and Legal Pluralism, Surrey: Ashgate, ss. 113-132, 2015.

[29] Yaşar Zorlu, *"Sosyolojide Eğitim Kuramları",* ss. 66-67.

Postmodern kuramlar, eğitim ve dinin modern toplumlarda tekil anlatılar sunma kapasitesini eleştirir. Bu yaklaşıma göre, hem eğitim hem de din, farklı grupların çıkarlarını yansıtan çoğulcu bir yapıya sahiptir ve bu nedenle sabit bir toplumsal düzen kurma iddiasında bulunamaz. Eğitim ve dinin neoliberal politikalar altında nasıl yeniden yapılandırıldığını analiz eder. Buna göre, piyasa odaklı eğitim politikaları, dinin ve eğitimin toplumsal değerlerin taşıyıcısı olma işlevini aşındırmıştır. Bunun yerine, bireysel başarı ve rekabet ön plana çıkmış, bu da toplumsal uyumu olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, postmodern teoriler, dinin ve eğitimin farklı kimlik gruplarını nasıl şekillendirdiğini inceler. Örneğin, LGBTQ+ bireylerin dini okullarda maruz kaldığı ayrımcılık veya seküler okullarda dini kimliklerin marjinalize edilmesi, bu teorik çerçeve içinde değerlendirilebilir.[30]

Eğitim ve din arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim, sosyolojide çeşitli kuramsal yaklaşımlar üzerinden incelenmiştir. İşlevselci kuram, bu iki kurumun toplumsal düzeni ve uyumu koruma işlevine odaklanırken, çatışma teorisi, onların eşitsizlikleri nasıl pekiştirdiğini analiz eder. Sembolik etkileşimcilik, mikro düzeydeki bireysel etkileşimlere dikkat çekerken, postmodern kuramlar, bu iki kurumun modern toplumlarda değişen rollerine ışık tutar. Sonuç itibariyle her bir kuram eğitim ve din ilişkisinin farklı boyutuna, özelliklerine ve sorunlarına odaklanarak eğitim ve din fenomeninin anlaşılması ve açıklanmasına katkı sağlamaktadır.

5. Din Eğitimi Modelleri

Din eğitimi, toplumsal bağlamlarda farklı şekillerde ele alınan ve tartışılan bir konudur. Farklı ülkelerdeki eğitim sistemleri, dinin toplum içindeki rolüne ve sekülerleşme düzeyine bağlı olarak farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Bu farklılaşmayı göstermek için, öncelikle ABD, Avrupa ve Türkiye'deki din eğitimi modelleri karşılaştırmalı bir şekilde kısaca ele alınacak ve bu modellerin güncel sorunlar ve tartışmalar ışığında değerlendirilmesi yapılacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde din ve eğitim arasındaki ilişki, anayasanın Birinci Ek Maddesi (*First Amendment*) ile düzenlenmiştir. Bu madde, devletin dini desteklemesini veya dini uygulamaları zorunlu kılmasını engeller. Bu bağlamda, devlet okullarında ilk ve orta derecelerinde din eğitimi verilmesi anayasal ola-

[30] Yaşar Zorlu, "Sosyolojide Eğitim Kuramları", ss. 89-93.

rak yasaklanmıştır. Ancak, dinin eğitimde tamamen dışlanmadığını belirtmek önemlidir. Örneğin, ABD'deki okullarda dinin tarihsel ve kültürel bağlamda öğretimi serbesttir. ABD'deki en tartışmalı konulardan biri, "yaratılışçılık" ve "evrim teorisi" arasındaki müfredat çatışmasıdır. Yaratılışçılık savunucuları, dinin bilimle eşit düzeyde ele alınması gerektiğini savunurken, eleştirmenler bu yaklaşımın bilimsel tarafsızlığı zedelediğini öne sürmektedir. Bu durum, ABD'de din ve eğitim arasındaki gerilimlerin okul ve müfredat açısından temelini oluşturur. Ayrıca, ABD'de dini temelli özel okullar yaygındır ve bunlar genellikle Protestanlık, Katoliklik, Yahudilik ve İslam gibi farklı dini gruplar tarafından yönetilmektedir. Bu okullar, öğrencilerine dini bir müfredat sunarken, aynı zamanda ulusal standartlara da uygun bir eğitim sağlamaktadır.[31]

Avrupa'da din eğitimi modelleri, ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, Avrupa'nın dini çeşitliliği, sekülerleşme düzeyi ve tarihsel geçmişi ile ilişkilidir.

Birleşik Krallık'ta devlet okullarında din eğitimi zorunludur, ancak bu eğitim çoğulcu bir yaklaşımla sunulmaktadır. Okullarda, Hıristiyanlık ağırlıklı olmak üzere, farklı dinler hakkında bilgi verilmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, Birleşik Krallık'ta inanç temelli okullar (faith-based schools) yaygındır ve bu okullar devlet tarafından desteklenmektedir. Bu okullar, hem dini hem de seküler bir müfredat sunarak dinler arası anlayışı teşvik etmeyi amaçlar.[32]

Fransa, katı bir laiklik anlayışını benimseyen bir ülke olarak, din eğitimine farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Fransız laiklik modeli, dinin kamu alanından tamamen çıkarılmasını öngörür. Bu nedenle, devlet okullarında din eğitimi verilmez. Ancak, Fransa'da özel dini okullar bulunmaktadır ve bu okullar dini eğitimi bireysel bir tercih olarak sunmaktadır.[33]

Almanya'da din eğitimi, anayasal olarak güvence altına alınmış bir haktır. Devlet okullarında din eğitimi, genellikle Katoliklik ve Protestanlık gibi büyük mezheplere göre sunulmaktadır. Ayrıca, son yıllarda İslam dinine yönelik eğitim programları da geliştirilmiştir. Almanya'daki bu model, dini grupların eğitim sürecine doğrudan katılımını teşvik etmektedir.[34]

---

31 Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

32 Robert Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality.*

33 Barnett B. Singer, *"Jules Ferry and the Laic Revolution in French Primary Education"*.

34 Amandine Barb, "The New Politics of Religious Education in the United States and Germany", *German Law Journal*, 20(7), ss. 1035-1046, 2019.

Türkiye'de din eğitimi, laiklik ilkesine rağmen eğitim sisteminin önemli bir parçasıdır. Türkiye'deki din eğitimi modeli, tarihsel olarak laiklik ve dini kimlik arasındaki gerilimlerle şekillenmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile dini eğitim kurumları devlet kontrolüne alınmış ve modern bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Ancak, 1980 sonrası dönemde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri zorunlu hale getirilmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, İslam ağırlıklı bir içerik sunsa da farklı dinler hakkında bilgi verilmesi de müfredata dahil edilmiştir. Ancak bu dersler, çoğu zaman eleştirilerin odağında yer almıştır. Özellikle Alevi ve diğer azınlık gruplarının temsil edilmediği yönündeki eleştiriler, Türkiye'de din eğitimi tartışmalarını gündeme taşımıştır. Ayrıca, Türkiye'de İmam Hatip okulları, dini eğitimin özel bir modeli olarak dikkat çeker. Bu okullar, hem dini hem de seküler bir müfredat sunarak öğrencileri hem dini bilgi hem de genel akademik başarı açısından donatmayı hedefler. Ancak, bu okulların artan sayısı ve ağırlığı, laik kesim tarafından tartışma konusu olmuştur.[35]

ABD, Avrupa ve Türkiye arasındaki din eğitimi modelleri, din ve devlet arasındaki ilişki biçimlerinin bir yansımasıdır. ABD'de din eğitimi, anayasal sınırlarla belirlenmiş bir alanda sınırlı kalırken, Avrupa ülkelerinde bu durum daha çeşitlidir. Birleşik Krallık, Almanya gibi ülkelerde din eğitimi devlet okullarında teşvik edilirken, Fransa gibi laiklik vurgusu güçlü ülkelerde din eğitimine sınırlamalar getirilmiştir. Türkiye'de ise din eğitimi, hem laiklik ilkesi hem de toplumsal talepler arasında bir denge arayışını temsil etmektedir.

Her modelin kendine özgü avantajları ve sorunları bulunmaktadır. ABD'de din eğitiminin anayasal olarak sınırlandırılması, bireylerin dini özgürlüklerini korurken, aynı zamanda toplumsal çatışmaları azaltmıştır. Ancak, bu durum, dini grupların kendi okullarını kurmasıyla bir çeşit ayrışmaya yol açmıştır.[36] Avrupa'da, dini eğitimin çoğulcu bir yaklaşımla sunulması, dinler arası anlayışı teşvik ederken, laik ülkelerdeki din dışı eğitim modelleri dini grupların taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Türkiye'de ise din eğitimi, hem toplumsal bir ihtiyaç hem de politik bir araç olarak farklı kesimlerin taleplerine yanıt vermeye çalışmıştır. Ancak, bu durum, laiklik ve dini kimlik arasındaki gerilimlerin sürekliliğini beraberinde getirmiştir.

---

[35] Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler,* 27, ss. 21-36, 2006.

[36] Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

Din eğitimi, modern toplumlarda yalnızca tarihsel bir miras değil, aynı zamanda dinamik bir tartışma konusudur. Farklı ülkelerde benimsenen din eğitimi modelleri, toplumların dini yapısı, sekülerleşme seviyesi ve politik tercihlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Günümüzde din eğitimi, bireysel özgürlüklerin genişlemesi, çokkültürlü toplum yapılarının gelişmesi ve küreselleşme ile birlikte yeni sorunlar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. Takip eden alt başlıkta, kısaca, din eğitiminin güncel yaklaşımları ve karşılaştığı temel sorunlar ele alınacaktır.

6. GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE TEMEL SORUNLAR

Modern toplumlar, giderek artan *çokkültürlülük ve dini çeşitlilik* ile karşı karşıyadır. Bu durum, din eğitimi politikalarının ve uygulamalarının yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özellikle Batı Avrupa'da artan göç, okullardaki dini çeşitliliği daha belirgin hale getirmiştir. Jackson'a göre, çoğulcu din eğitimi modelleri, farklı dini kimliklerin temsil edilmesine olanak tanıyarak hoşgörü ve anlayışı teşvik etmektedir.

Birleşik Krallık'ta uygulanan dinler arası eğitim modelleri, çokkültürlü toplumlar için örnek teşkil etmektedir. Bu sistemde, Hıristiyanlık ağırlıklı olmakla birlikte, İslam, Hinduizm, Yahudilik gibi diğer dinler hakkında da bilgi verilmesine olanak tanınmaktadır. Ancak bu yaklaşım her zaman başarılı olmamaktadır. Özellikle dini azınlık grupları, kendi inançlarının yeterince temsil edilmediği ya da yanlış tanıtıldığı yönünde eleştirilerde bulunmaktadır.[37]

Türkiye'deki durum da çokkültürlülük bağlamında incelenebilir. Başta Alevi toplulukları ve diğer din azınlıklarının din eğitimi derslerinde yeterince temsil edilmediklerine dair getirilen eleştiriler, yıllardır tartışma konusu olmuştur. Bu eleştiri, özellikle Alevi öğrencilerin kimlikleriyle uyumlu bir eğitim alma hakkını sınırladığı ve eğitimde eşitlik ilkesine zarar verdiği gerekçesiyle gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.[38]

Sekülerleşme, din eğitimi politikaları üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Batı Avrupa'da sekülerleşme, dinin eğitimdeki rolünü azaltmış, ancak tamamen ortadan kaldırmamıştır. Fransa'nın katı laiklik modeli, din eğitiminin kamu okullarında yer almadığı bir sistem yaratmıştır. Fransa'daki bu yaklaşım din özgürlüğü

[37] Robert Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality.*

[38] Recep Kaymakcan, *"Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler".*

adına dinin kamusal alan dışına çıkarılması olarak tanımlanır. Ancak bu durum, dini grupların özel okullar aracılığıyla kendi eğitim sistemlerini oluşturmalarına yol açmıştır. ABD'de ise sekülerleşme, anayasal bir ilke olarak, dinin kamu okullarında zorunlu bir ders olarak verilmesini engellemiştir. Ancak, bu yaklaşımın eleştirileri de bulunmaktadır. Bunların başında seküler eğitimin bazı durumlarda dini azınlıkların kültürel ve manevi ihtiyaçlarını göz ardı edebileceği tepkisi gelir. Fakat sekülerleşmenin bir sonucu olarak, dini gruplar kendi özel okullarını kurarak, öğrencilerine dini bir müfredat sunmaya devam etmektedir. Türkiye ise, seküler bir anayasal sisteme sahip olmasına rağmen, din eğitimi devlet okullarında zorunlu bir ders olarak sunulmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, anayasal olarak laiklik ilkesine uygun kabul edilse de, bu derslerin içeriği İslam ağırlıklıdır. Bu durum, seküler bir devlet anlayışı ile dini kimliklerin temsili arasındaki çelişkileri özellikle müfredat çalışmalarında devamlı surette gündeme getirmektedir.

Küreselleşme ve dijitalleşme, din eğitimi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Dijital teknolojiler, dini bilgilerin ve eğitim materyallerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Çevrimiçi din eğitimi platformları, bireylerin dini bilgilerini artırmasına olanak tanımaktadır. Ancak, bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, dijital platformlarda yayılan radikal dini içerikler, genç bireylerin aşırılık yanlısı ideolojilere maruz kalma riskini artırmıştır.[39] Küreselleşme ise din eğitiminin ulusal sınırları aşan bir mesele haline gelmesine yol açmıştır. Uluslararası göçler, farklı dini grupların bir arada yaşadığı toplumlarda yeni din eğitimi modellerine ihtiyaç doğurmuştur. Örneğin, Almanya'daki İslam din eğitimi programları, göçmen Müslüman toplulukların ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere geliştirilmiştir.[40]

Din eğitimi, bireysel özgürlükler, toplumsal çeşitlilik ve laiklik gibi konularla kesişen çok katmanlı bir alandır. ABD'de, evrim teorisi ve yaratılışçılık arasındaki tartışmalar, seküler eğitimin dini gruplarca nasıl algılandığını göstermektedir. Fransa'da, katı laiklik uygulamaları, dini grupların kendilerini dışlanmış hissetmesine neden olmaktadır. Türkiye'de ise din eğitiminin İslam ağırlıklı yapısı, toplumsal kutuplaşmalara yol açabilecek bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

---

[39] Emma Morris, "Children: Extremism and Online Radicalization", J*ournal of Children and Media,* 10(4), 508–514, 2016. https://doi.org/10.1080/17482798.2016.1234736.

[40] Amandine Barb, "The New Politics of Religious Education in the United States and Germany".

Aynı zamanda, dini eğitimin radikalleşme riski taşıdığı durumlar da dikkat çekicidir. Radikal dini ideolojilerin, özellikle az gelişmiş bölgelerdeki eğitim sistemlerine nüfuz etme riski taşıması devletlerin din eğitimi politikalarını daha dikkatli bir şekilde düzenlemesi gerektiğini göstermektedir.[41]

Din eğitimi, modern toplumların çeşitliliği, sekülerleşme düzeyi ve dijitalleşme gibi faktörler nedeniyle sürekli değişim halindedir. Çokkültürlülük, sekülerleşme ve küreselleşme, bu alanın yeni yaklaşımlar ve çözümler geliştirilmesini gerektiren dinamiklerini oluşturur. Din eğitimi politikalarının, bireysel özgürlükleri ve toplumsal uyumu dengeleyen bir yapıda olması, bu alandaki tartışmaların en temel noktasıdır.

7. ÇAĞDAŞ TOPLUMDA ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Din eğitimi, çağdaş toplumlarda hem fırsatları hem de zorlukları beraberinde getiren karmaşık bir alan olarak karşımıza çıkar. Küreselleşme, dijitalleşme, sekülerleşme ve çokkültürlülük gibi süreçler, din eğitimi politikalarını ve uygulamalarını yeniden şekillendirmektedir. Yaşanan değişim ve gelişmeler, din eğitiminin çağdaş toplumlarda sunduğu fırsatlar ve karşılaştığı temel zorluklar açısından çift taraflı bir şekilde ele alınabilir.

Din eğitimi, doğru bir şekilde yapılandırıldığında, bireyler arasında hoşgörü, empati ve toplumsal uyumu teşvik etme potansiyeline sahiptir. Özellikle çokkültürlü ve dinler arası çoğulculuğu destekleyen yaklaşımlar, farklı inanç gruplarının bir arada yaşayabilmesine katkı sağlamaktadır. Buna göre din eğitimi, öğrencilerin farklı inanç sistemlerini anlamalarına ve saygı duymalarına yardımcı olabilecek bir araç şeklinde değerlendirilmektedir. Böylece din eğitimi toplumsal uyum ve düzen için yapıcı bir işlev sergileyebilecektir. Birleşik Krallık'ta uygulanan çoğulcu din eğitimi modelleri, bu fırsatların somut bir örneğidir. Bu sistem, yalnızca Hıristiyanlık değil, aynı zamanda İslam, Yahudilik ve Hinduizm gibi inanç sistemlerini de müfredata dahil ederek, öğrencilerin dinler arası hoşgörüsünü artırmayı hedefler. Jackson bu tür yaklaşımların dinler arası empatiyi artırarak toplumsal kutuplaşmaları önlemede etkili olduğunu ifade etmektedir.[42]

Türkiye'de, özellikle son yıllarda geliştirilen uzaktan eğitim ve dijital platformlar, din eğitiminin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Örneğin, Di-

[41] Ahmad Asroni, "Religious Education Amid the Challenges of Religious Radicalism", *Khulasah : Islamic Studies Journal,* 3(1), 1-15, 2022. https://doi.org/10.55656/kisj.v3i1.44

[42] Robert Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality.*

yanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulan çevrimiçi din eğitimi programları, bireylerin dini bilgilerini kendi hızlarında öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin din eğitimindeki fırsatlarını gözler önüne sermektedir.[43]

Din eğitiminin sunduğu fırsatlara rağmen, çağdaş toplumlarda bu alanda karşılaşılan ciddi zorluklar da bulunmaktadır. En temel sorunlardan biri, dini eğitimdeki içerik ve uygulamaların toplumsal çeşitlilikle uyumlu olup olmadığıdır. Çokkültürlü toplumlarda, belirli bir dinin diğerlerine üstün tutulması, sosyal çatışmalara yol açabilir. Örneğin, Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, ağırlıklı olarak İslam inancına odaklanması nedeniyle eleştirilmektedir. Kaymakcan, bu durumun "azınlık gruplarının eğitim sisteminde kendilerini dışlanmış hissetmelerine neden olduğunu" belirtmiştir.[44]

Bir diğer zorluk ise, dini eğitimin siyasi ideolojiler tarafından araçsallaştırılmasıdır. Özellikle otoriter rejimlerde, din eğitimi, bireylerin eleştirel düşünce becerilerini sınırlayan bir propaganda aracı olarak kullanılabilir. Bu noktada din eğitimi, bazı durumlarda devletin ideolojik kontrol araçlarından biri haline gelebilir ve bu da din eğitiminin belli ideoloji aparatı olarak kullanılmasına indirgenebilir. [45]

Küreselleşme ve dijitalleşme süreçleri de din eğitimi açısından hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır. Dijital platformlar, dini bilgiyi yaymak için etkili bir araç sunarken, aynı zamanda radikal içeriklerin yayılmasına da zemin hazırlayabilir. Bu durum, din eğitiminin dijitalleşmesi sırasında denetim mekanizmalarının önemini artırmaktadır.[46]

Sekülerleşme de din eğitimi açısından karmaşık bir zorluk oluşturur. Batı Avrupa'da, sekülerleşmenin dini eğitimi toplumsal yaşamdan dışladığı nedeniyle eleştiriler yükselmektedir. Fransa'daki laiklik modeli, dinin kamu alanında ifade edilmesini sınırlandırarak bireysel dini özgürlükler ile toplumsal laiklik arasındaki dengeyi tartışmaya açmıştır. Bu durum *din ve sekülerlik arasındaki ince çizgiye dair bitmeyen bir mücadele* olarak tanımlanabilir.[47]

Çağdaş toplumlarda din eğitimi, hem bireysel gelişim hem de toplumsal uyum açısından önemli fırsatlar sunarken, aynı zamanda çeşitlilik, dijitalleşme

[43] Talip Küçükcan, "Dini Yayıncılıkta İnternet (Sanal Dini İletişim Açısından Yeni Alanlar ve Yeni Stratejiler)" II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi, ed. Mustafa Yeşilyurt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 211-212.

[44] Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler".

[45] Michael W. Apple, *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age.*

[46] Ahmad Asroni, "Religious Education Amid the Challenges of Religious Radicalism".

[47] Barnett B. Singer, "Jules Ferry and the Laic Revolution in French Primary Education".

ve sekülerleşme gibi süreçlerden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Din eğitimi politikalarının, bu iki yönü dengeleyecek şekilde yapılandırılması sosyolojik açıdan hayati önem taşımaktadır. Özellikle çokkültürlü yaklaşımlar, dijitalleşmenin fırsatları ve toplumsal eşitlik ilkelerine dayalı içerikler, bu zorlukların üstesinden gelinmesinde sosyolojik anlamda kritik bir rol oynayabilir.

SONUÇ

Din ve eğitim, toplumların şekillenmesinde tarih boyunca önemli roller oynamış, aynı zamanda birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olmuştur. Bu bölümde, tarihsel kökenlerinden çağdaş yaklaşımlarına kadar eğitim ve din ilişkisi kısa ama öz olarak incelenmeye çalışılmıştır. Eğitim ve dinin sosyolojik temelleri, tarihsel süreçlerdeki dönüşümleri ve güncel sorunları göz önünde bulundurulduğunda, bu iki kurumun toplum üzerindeki etkilerinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu açıktır.

Din eğitimi, bireylerin kimlik, değer ve toplumsal aidiyet duygularını şekillendiren önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Tarihsel olarak, dini kurumlar eğitimin temel sağlayıcıları olmuş ve değer aktarımı sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. Ancak Aydınlanma dönemiyle birlikte sekülerleşme süreci, dinin eğitim üzerindeki etkisini sınırlamış ve yeni bir paradigmaya yol açmıştır. Çağdaş toplumlarda ise küreselleşme, dijitalleşme ve çokkültürlülük gibi süreçler, din eğitimi modellerinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir.

ABD, Avrupa ve Türkiye örnekleri, farklı din eğitimi modellerinin toplumsal yapı ve siyasi tercihlerle şekillendiğini göstermektedir. ABD'nin anayasal sınırlarla şekillenen din eğitimi politikası bireysel özgürlükleri vurgularken, Avrupa'da din eğitimi daha çok dini ve kültürel çeşitlilikle ilişkilendirilmiştir. Türkiye'de ise din eğitimi, laiklik ilkesi ve toplumsal talepler arasında bir denge arayışı içinde yer almıştır.

Din eğitimi, çağdaş toplumlarda bireyler arası hoşgörü ve toplumsal uyum için fırsatlar sunsa da, içerik ve uygulama bağlamında önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Dini içeriklerin çokkültürlü toplum yapısıyla uyumlu hale getirilmesi, azınlık gruplarının temsil edilmesi ve radikalleşmenin önlenmesi, din eğitimi politikalarının çözmesi gereken temel sorunlardır.

Din eğitimi, toplumsal uyum ve hoşgörüyü artırmak için çoğulcu bir yaklaşımla ele alınabilir. Müfredatlar, farklı dini inançlara dair bilgilendirici ve kapsa-

yıcı bir içerikle yapılandırılabilir. Bu, yalnızca çoğunluk dinlerini değil, azınlık inançlarını da temsil eden bir modelin benimsenmesiyle mümkün olabilir.

Dijital platformların kullanımı, din eğitiminin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Ancak, bu süreçte içeriklerin denetlenmesi ve radikal ideolojilerin yayılmasının önlenmesi toplumsal düzen ve uyum adına kritik öneme sahiptir. Dijitalleşmenin din eğitimi üzerindeki etkisini değerlendirirken denetimsiz içeriklerin genç bireylerin aşırılık yanlısı ideolojilere maruz kalma riskini artırabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, dijital içeriklerin etik ve ahlaki standartlara uygun şekilde geliştirilmesi hayati bir önemi haizdir.

Son söz olarak; din eğitimi, çağdaş toplumlarda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili bir alan olmaya devam etmektedir. Ancak, bu alanın sunduğu fırsatların tam anlamıyla kullanılabilmesi için içerik ve uygulama düzeyinde dikkatli bir yapılandırmaya ihtiyaç vardır. Bu yapılandırmada din sosyolojisi disiplininin sahip olduğu formasyon, içerik, birikim ve bakış açısı beklenenden ve tahmin edilenden çok daha fazla yapıcı katkı sunabilir. Özellikle din ile ilişkisi ve etkileşimi bağlamında çokkültürlülük, dijitalleşme, küreselleşme vb. gibi din sosyolojisinin temel çalışma alanları ve konularının ve bunlardan elde edilen bulguların din eğitimine entegre edilmesi, bu alandaki potansiyelin açığa çıkarılmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Apple, M. W. (2014). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age* (3. Baskı). Routledge. https://www.perlego.com/book/1607744

Arthur, James. (2017). Secular Education and Religion. *The Oxford Handbook of Secularism*. New York: Oxford University Press, 401-416.

Asroni, A. (2022). Religious Education Amid the Challenges of Religious Radicalism. *Khulasah : Islamic Studies Journal*, *3*(1), 1-15. https://doi.org/10.55656/kisj.v3i1.44

Bacquet, S. (2015). Religious Symbols and the Making of Contemporary Religious Identities. R. Sandberg (Ed.) *Religion and Legal Pluralism* (113-132). Surrey: Ashgate.

Barb, A. (2019). The New Politics of Religious Education in the United States and Germany. *German Law Journal*, *20*(7), 1035-1046.

Berger, P. L. (1973). Religious Institutions. In N. J. Smelser (Ed.), *Sociology: An Introduction* (303-347). New York, NY: John Wiley & Sons.

de Ridder-Symoens, H. (1992). *A History of the University in Europe: Volume I, Universities in the Middle Ages* (Gen. Ed. Walter Rüegg). Cambridge: Cambridge University Press.

Jackson, R. (2013). *Rethinking Religious Education and Plurality*. Routledge. https://www.perlego.com/book/1620864.

Jarvis, P (Ed.). (2006). *The Theory and Practice of Teaching* (2. Baskı). New York, NY: Routledge.

Kaymakcan, R. (2006). Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler. *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler*, 27, 21-36.

Küçükcan, T. (2004). Dini Yayıncılıkta İnternet (Sanal Dini İletişim Açısından Yeni Alanlar ve Yeni Stratejiler). *II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi*. Mustafa Yeşilyurt (Ed.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Makdisi, G. (1981). *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Morris, E. (2016). Children: Extremism and Online Radicalization. *Journal of Children and Media*, *10*(4), 508–514. https://doi.org/10.1080/17482798.2016.1234736.

Noddings, N. (2006). Educational Leaders as Caring Teachers. *School Leadership and Management 26*(4), 339-345.

Ottoway, Andrew K. (1955). The Educational Sociology of Emile Durkheim. *British Journal of Sociology*, *6*(3), 213-227.

Özen, G. Ç. (2022). Öncü Sosyologlar ve Eğitim. Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.), *Eğitim Sosyolojisi* (ss. 26-53). Kars: Ertem Kafkars Yayınları.

Öztürk, E. & Akyüz, N. (2020). Din Sosyolojisi: Tarihi, Ortaya Çıkışı, Oluşumu ve Gelişim Süreci ve Teorileri. Emine Öztürk (Ed.), *Din Sosyolojisi* (ss. 1-115). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Rao, S. S. & Singh, S. (2018). Max Weber's Contribution to the Sociology of Education: A Critical Appreciation. *Contemporary Education Dialogue*, *15*(1). 73-92.

Rey, T. (2014). *Bourdieu on Religion*. Routledge. https://www.perlego.com/book/1559969

Rikowski, G. (2004). Marx and the Education of the Future. *Policy Futures in Education, 2*(3-4), 565-577.

Singer, B. B. (1975). Jules Ferry and the Laic Revolution in French Primary Education. *Paedagogica Historica*, *15*(2), 406-425. https://doi.org/10.1080/0030923750150204

Somel, S. A. (2001). *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839–1908: Islamization, Autocracy and Discipline*. Leiden: E. J. Brill.

Şahin, Mehmet C. (2020). *Kavram Atlası: Din Sosyolojisi I.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Weber, M. (1920/1989). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism.* (Trans. T. Parsons). London: Unwin Hyman.

Zorlu, Y. (2022). Sosyolojide Eğitim Kuramları. Mehmet Cem Şahin & Mustafa Güçlü (Ed.) *Eğitim Sosyolojisi* (53-99). Kars: Ertem Kafkars Yayıncılık.